

Ս Ի Ո Ն

ԺԲ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1938

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 9

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՍՔԵՄԻ ՀԱՐՑ

Շատ չենք զարմանար որ այսօրան չնչին խնդիր մը, սքեմի հարցը, կրցեր է իր պատուով անկիւնը ունենալ եկեղեցական բարեկարգութեան ծրագրին մէջ. որովհետեւ կը ճանչնանք մարդիկ որոնք բարեկարգութիւն բանով արդէն ուրիշ ոչինչ կը հասկնան բայց միայն հոգևոր երաժշտութեան տրուած համեմատական շողանք, ամուրիութեան շնչով և քահանայներու աշխարհականօրէն հաղութիւն Զենք զարմանար. բայց կը ցաւինք անկեղծօրէն; տեսնելով որ այդ ճգնիմ մը-տայնութիւնը կրցեր է այնքան վերելք ելնել, մինչև Հոգևոր Գերագոյն Խորհուրդի մէջ տեղ գտնելով. ու ոչ միայն հարցը նկատի առնելու և զայն օրականացնելու համար իբրև խորհրդածութեան արժանի գործ մը, այլ մինչև իսկ այդ առմիկ տեսութեան ինպատկարծիք բանաձևելու համար:

«Զգեստը չէ անշուշտ որ կը շինէ հոգևորականը», ինչպէս կ'ըսէ Ֆրանսական առածը. բայց բացատրութեան անկարօտ ըլլալու աստիճան պարզ է նաև թէ կեանքի ամէն կազմակերպեալ վիճակ և դրութիւն, որ սկզբունք մը կը ներկայացնէ և սահմանուած է որոշ ուղղութեան մը վրայ արդիւնաւորելու իր արժէքները, սովորութիւն է և պէտք նոյնիսկ որ իրենները այսինքն իր հետևողները ընկերութեան մէջ և հանրային ուղղութեան առջև առանձնաւորող նշաններ ունենան: Վարդապետական ոչ մէկ տեսակէտ կայ անշուշտ այս բանին մէջ, բայց կայ ալ նուիրական դարձած վարժութեան իրականութիւն մը և գործնական ողջմտութեան պահանջ մը, զորս անկարելի է անտեսել:

Ի՞նչ պիտի ըսէինք՝ եթէ վաղը մէկը յանուն բանակի բարեկարգութեան յանկարծ առաջարկէր որ զինուորները հասարակ քաղաքացիներուն պէս հագուէին... ու նմանանք որ «հոգևոր զինուորութեան» այն դրութեան մէջ որ մերինն է՝ պարագան շատ աւելի յատկանշական է: Զինուորը, իր կեանքին մէջ որոշ ատեն մը կամ ատեններ միայն զինուոր է, և այդ որոշ ժամանակներուն մէջ ալ, արտօնուած բացակայութեանց միջոցին զոր օրինակ, կրնայ չլինի իր համազգեստը և զերծ նկատուի անոր պարտադրած պատշաճութիւններէն, բայց այդպէս չէ կարելի մտածել. եկեղեցականին համար, Ան, իր կարգին սեմէն ներս կոխած առաջին օրէն մինչև իր վերջին շունչը անընդհատօրէն եկեղեցական է և պէտք է կրէ ոչ միայն եկեղեցւոյ մէջ, այն՝ զոր իբրև «հանդերձ հոգևորական» օրհնու-

թեամբ կ'ընդունի ձեռնադրութեան պահուն, այլ նաև այն՝ զոր իբրև ճիշդագուստ կղերական՝ ձեռնադրուելէ առաջ կը սկսի ընդունիլ եկեղեցիէն դուրս ևս: Այսպէս է այս, որովհետև մինչ զինուորութիւնը կամ կեանքի ուրիշ վիճակներ և դրութիւններ կենցաղի կերպեր են միայն, ժամանակաւոր կամ պատահական կամ պայմանադրական հանգամանքներով մասնաւորուած,՝ եկեղեցականութիւնը խորհրդական օրհնութեամբ և տուչութեամբ ստացուած նորոգուած կեանքի կացութիւն մըն է իսկապէս, որուն հարկադրած կանոններէն, պատշաճութիւններէն և զգուշութիւններէն ենթական ո՛չ մէկ վայրկեան և ո՛չ մէկ տեղ չի կրնար ազատ զգալ ինքզինքը: Չինուորը՝ բանակէն, և ուսանողը՝ դպրոցէն դուրս, և ուրիշներ իրենց սապարէզի պաշտօնավայրի շրջափակէն արտաքոյ եղած ատեններն, արգելք չունին յաճախելու հանրային գրօնական վայրեր և խաղարաններ, եկեղեցականները ըստ օրինի չունին այդ արտօնութիւնը:

Հանգուցեալ Աշքեան պատրիարք, տարիներ առաջ, իր «կենցաղ եկեղեցականաց» գրքին մէջ երբ կը դիտէր թէ կուսակից եկեղեցականներուն փակեղը կանոնադրուած է որ մանիշակազոյն լինի, որպէսզի չհամարձակին կանոնաբխ եկեղեցականներուն չափ ազատօրէն ելուժուտ ընել ընտանեկան յարկերէ ներս, թէ և ոմանք քմիծաղով կարգացին այդ սողերը, բայց ոչ ոք իրեն իրաւունք համարեց ընդդիմաբանել այդ հայեացքին: Ինչ որ կը նշանակէր թէ կղերական հագուստը հոգևորականին վրայ գատորոշող և նոյն ատեն հակակշռի նշան մըն էր իր անձին և կեանքին համար:

Ստույգ է սակայն թէ այդպէս չէր ի հնուամբ. այսինքն դուրսի կեանքին մէջ եկեղեցականներու և աշխարհականներու միջև հագուստի այս զանազանութիւնը չկար վաղնշական դարերուն, այդպիսի զանազանութիւն մը այն ատեն յատուկ լինելով արական և իգական սեռերուն միջև միայն: Այդ բարի օրերուն, այրերը, աշխարհական կամ հոգևորական, ամէնքն ալ կը կրէին, իբրև արտաքին զգեստ, երկար կապայ կամ պարեգօտը միայն և ի հարկին վերարկու մը: Ինչ որ ցարդ հագուստն է ժամանակի շարժումին անհաղորդ արեւելեան ժողովուրդներու մէջ այրերու դասին: Այդ, կը կրկնենք, երջանիկ ժամանակամիջոցներուն, երբ դեռ կրօնական զգացումն էր բարոյականի միակ կամ գլխաւոր վարիչ ոյժը հասարակական կեանքին մէջ, երբ երկրական բարքերուն պարզութենէն դեռ ներս չէին սպրդած կենցաղի, սովորոյթի, ճաշակի նրբութիւններ՝ նորոյթի ճամբով, երբ դեռ մարդիկ չէին ճանչնար հանրային վայելքի եւ գրօնական ժամանցի ճշող բարդութիւնները, որոնք քաղաքակրթութեան պիտակին տակ հետզհետէ ոչ միայն ընկերային հաւաքակալութիւններէ այլ նոյն իսկ ընտանիքներէ ներս մտան, քամելու, հիւժեւելու և ցամբեցնելու համար հոն իսկական գեղեցկութիւններ՝ անոնց փոխարէն տալով դիւրավառ ու փիւրուն աղուորութիւններ միայն, երբ, վերջապէս, հոգին իր պահանջներուն և միտքն ու սիրտը իրենց ձգտումներուն գոհացումը կրնային գտնել կրօնական մթնոլորտի մէջ զլխաւորաբար, շատ ալ բնական էր որ մարդիկ ընթացիկ կեանքի մէջ եւ իրենց արտաքին յարաբերութեանց միջոցին պէտք չզգային, ինչպէս կարգ մը ուրիշ արտաքին կողմերու վրայ՝ նոյնպէս եւ զգեստի տեսակէտով զանազանութիւն դնելու հոգևորականին և աշխարհականին միջև:

Բայց երկար չտևեց բնաւ այդ շրջանը. դուրսէն ու ներսէն անդիմադրելի ազդեցութեանց առջև քանդուեցան ընդհուպ ասանդական սովորոյթներու թուրքերը, ու հագուստի նորոյթը տարածուեցաւ որքան շուտ այնքան շատ, բայց նշանակելի պարագայ, աշխարհականներու զգեստներուն համար միայն: Վերադառնալէն հետզհետէ փոխարկուեցաւ կարճ ու կոճկէն վերնազգեստին, ու կապան կամ պարեգօտը տարատի լայն ու նեղ տարազներուն: Բայց հոգևորականներուն համար երկուքն ալ մնացին միշտ նոյնը, իրենք իրենց մէջ կերպականութեամբ եղանակաւորմամբ հետզհետէ աւելի վայելչացած: Հանրային զգացումը, որ այնքան թոյլատու էր եղած ժողովրդական զգեստին համար, խիստ մնաց կղերական հագուստին նկատմամբ, ու ինչ որ կը կրենք այսօր իբր այն՝ իր իսկութեան մէջ հնադարեանն է նոյն ինքն, տեղ տեղ քղանցքի և թեզանիքի լայնումով և օձիքի յարդարմամբ աւելի վայելչացած և հուսկ ուրեմն համազգեստի ձև առած:

Եկեղեցականաց արտաքին հագուստի ծագումը և յընթաց դարուց անոր նկատմամբ հանրային կարծիքին կեցուածքը բացատրող այս հակիրճ ծանօթութիւնը դնելով այստեղ մեր նպատակն է ըսել պարզապէս թէ կղերին հագուստին որոշ ձևը, ու ձևէն աւելի թերևս գաղափարը, մեր ազգային և կրօնական բարքերուն մէջ արմատացած ըմբռնումի մը գործն է այլևս, որուն հետ խաղա՛հ կականակ է ոչ միայն ողջմտութեան, այլ նաև բարեպաշտական զգացմանց: Այսպէս եղած է աշխարհի վրայ միշտ և ամէն տեղ: Ամէն ազգի, պիտի ըսէի նոյնիսկ ամէն կրօնքի մէջ, կրօնաւորը զինքը առանձնաւորող զգեստը ունի անհրաժեշտ:

Խօսելով միայն քրիստոնէական եկեղեցիներուն մասին, անոնցմէ և ոչ մին տարբեր կը մտածէ և կը գործէ այս տեսակէտով: Լատինը աշխարհի ոչ մէկ ծայրը կ'արտօնէ անսքեմ կղեր, ու կլիմայական պատճառներով եթէ արտօնած է տեղ տեղ ճերմակ գոյնը, բայց չէ ներքը բնաւ առանց պարեգօտի ըլլալ: Նոյնը պէտք է ըսել Յոյնին համար, արտասահմանի մէջ իրենց հոգևորականներէն ոմանց, զուցէ և շատերուն, տարբեր ընթացքը նկատելով պարզապէս, ինչպէս է արգարև, ապօրէն վարմունք. ռուս կղերը, ինչպէս կը գրէր վերջերս մեզի բարեկամ մը, իր բնիկ երկրին մէջ, ներկայ հակադրօն սարսափներու ամենախիստ օրերուն իսկ օր մը չէ երեւցած անսքեմ: Ենթադրեմք, նմանապէս, առանց սքեմի չէ. եթէ երկար պարեգօտը յաճախ պաշտօնական առիթներու համար կը գործածէ, ի փոխարէն ստիպյալ, իր եկեղեցապետերէն սկսեալ մինչև խոնարհագոյն աստիճանի հոգևորականը՝ արտաքին կեանքին մէջ ունին հագուածքի որոշ ձև մը, որով չեն կրնար բնաւ շփոթուիլ աշխարհական տարրին հետ: Արևելեան հին փոքր եկեղեցիներուն պարագան բացորոշ է, միշտ սքեմաւոր: Խօսքը չեմ ընել բողոքականներուն. քանի որ կղերի գաղափարին սկզբամբ անհաղորդ՝ հետևականօրէն պիտի չկրնային հարկեցուցիչ զգալ կղերական հագուստը, թէև իրենց մէջ ալ ընդհանրապէս հոգեւոր պաշտօնէից մօտ ջանք մը կը տեսնուի կարծես միշտ հոգևորական շուք մը կամ հով մը երկնցնելու իրենց արտաքինին վրայ:

Համաշխարհական այս ընդհանուր վիճակին մէջ ի՞նչպէս մեկնել ուրեմն մերիններուն վերաբերմունքը այս մասին, մերիններուն՝ Կիւրդի եւրոպական, ամերիկեան գաղութներու հայ հոգեւորականներուն նախ, որոնք սրտաթուռն հաճութեամբ կը վազեն դէպի զուտ աշխարհական տարազը, եւ ժողովուրդին յետոյ՝ որոնք ոչ միայն անհաճութիւն չեն զգար իրենց եկեղեցականներուն այս ընթացքէն, այլ ընդհակառակն իրենց չեզոք կեցուածքովը նոյն իսկ քաջալերութիւն ցուցած կ'ըլլային այդ բանին: Գիտեմ եւ տեսած ես եմ հայ եկեղեցականներ, ներուի ինձ բսիլ՝ բարձրաստիճաններ, որոնք եւրոպական ափունք մը հասած ատեննին՝ երազն ունին, պայուսակին մէջ փակել, բացի եպիսկոպոսական մատանիէն, կ'երական սքեմը եւ բոլորովին աշխարհական հագուածքով զուրս գալ չոգենաւէն: Իբր թէ՛ որովհետեւ չեն ուզեր եղեր որ մեր եկեղեցական տարազը նշաւակ ըլլայ օտարներուն քմիծաղին: Թող կուտամ ինծի այդպիսիներուն մատանիէ ընել եւրոպայի ամենէն նրբաճաշակ ոստանին Բարիդի ծերունի հայ արքեպիսկոպոսը, որ մերձ քառասուն տարիներէ ի վեր օր մը չէ թողած իր եկեղեցիին սքեմը, ու միշտ օտարներուն ալ սէրն ու յարգանքը առինքնած: Անձնական վկայութիւն մըն ալ աւելցնելու համար այս ծանօթութեան վրայ կ'ընայի ըսել տակաւին թէ, տարիներ առաջ, երբ իբրեւ Մայր Աթոռոյ նուիրակ կը ճամբորդէինք նախ Հնդկաստան՝ միշտ վեղար ի գլուխ եւ ամբողջական սքեմով, եւ յետոյ եւրոպայի գրեթէ բոլոր երկիրները, եկեղեցականի բեղոյթի մը տակ միայն՝ միշտ պարեզօտով եւ վերարկուով, ոչ մէկ տեղ ու ոչ մէկ ատեն հանդիպեցանք ծուռ զգացումներէ պոտրուած ակնարկներու: Զգեստը չէ անշուշտ որ յարգելի կ'ընէ կրօնաւորը, բայց զգեստը չէ նաեւ որ զինքը հոգւով կրող կրօնաւորին վերաբերմամբ կրնայ պատճառել անհամալրութիւն կամ այլանք: Կրօնաւորը պէտք է կրօնաւոր ըլլայ ինչպէս իր հոգւոյն եւ կեանքին մէջ, նոյնպէս եւ իր բոլոր արտապայտութիւններուն, իր կենցաղին, իր վարքին ու բարքին, իր խօսքին, իր նրստակացին եւ նոյնիսկ իր հագուածքին մէջ: Զարգացած երկիրներու հայ կղերները, իրենց նոր միջավայրին մէջ փոխանակ ամենէն առաջ զգեստի հարցով մտահոգուելու, իրենց լաւագոյնը պիտի ըրած ըլլային, եթէ աւելի փոյթ ունենային օգտուելու տեղւոյն մտաւորական առաւելութիւններէն, եւ իրենց անձին վրայ իրականացած ու իրենց պաշտօնին կիրարկութեան մէջ արդիւնագործուած զարգացումի բարիքներով մանաւանդ հմայիչ դարձնէին Հայ եկեղեցին օտարներուն:

Իսկ ի՞նչպէս մեկնել Հոգեւոր Գերագոյն Խորհուրդի այն նկատողութիւնը, որով, տեսնելով հանդերձ որ արտաքոյ եկեղեցւոյ աշխարհիկ զգեստ կրելու համար այլեւայլ տեղերէ հանգուցեալ (Գէորգ Ն.) կաթողիկոսի եղած խնդրանքներու եւ միջնորդութիւններու «հակառակ կայ եւ մի այլ հոսանք, որ կարելի է համարուի պահել հոգեւորական սքեմը՝ նկատի առնելով որ դարերի ընթացքում հայ ժողովուրդը սովորում է իր հոգեւոր հօրը հոգեւոր սքեմով տեսնել եւ յարգանք ու արժէք տալ այդ սքեմին», այո՛, տեսնելով հանդերձ այս ամէնը, կշիռքին թեթեւ ճափարին է որ դարձեալ կուտայ արժէք, եւ կը կարծէ թէ «յարմար կը լինի պարտադրել հոգեւորականութեան հոգեւոր սքեմ կրել եկեղեցւում, օրինակատարութիւնների, պաշտօնական հանդէսների եւ հանգամանքների ժա-

մանակ, որից դուրս՝ արտոնել նոցա աշխարհիկ սքեմ կրել»... կ'ուզեմ որ թանաքը ցամքի պահ մը գրչիս ծայրը, և չկարենամ գրել այս մասին, կ'աղօթեմ միայն որ Տէրը ինքն հովանաւորէ մեր Ս. Եկեղեցին և առաջնորդէ զայն ի գործս բարիս:

Գրութեանս սկիզբը «Նշան» կոչեր էինք սքեմի այս հարցը: Մեզի համար անշան է ան իսկապէս՝ իբրև բարեկարգութեան ծրագրի տարր: Այդպիսի ծրագրի մը մէջ պէտք է մտնեն ա'յնպիսի խնդիրներ միայն որոնք, իբրև սկզբունքային հարցեր, կրնան տանիլ զմեզ ստուգապէս շինիչ եւ վերանորոգիչ աշխատանքի: Ու այս հարցին, որ, ոչինչ կ'արժէ այս տեսակէտով, այս հարցին շուրջ ձեռք բերուած յաջողութիւն մը ունայնամիտ գոհունակութիւն մը միայն կրնայ պատճառել լոկ կարճատեսներու, կարծիք տալով իրենց՝ բան մը ըրած ըլլալ, մինչ ըլլալիքը եղծումի գործ միայն պիտի լինէր քան ստեղծումի գործունէութիւն:

Ձ'արժեք բնաւ դիւրագագծութիւններ վիրաւորել առոր համար և տարակարծութեանց տեղի տալ: Լաւ է որ, բացի այն երկիրներէն անշուշտ, ինչպէս Թուրքիա, ուր պետական ստիպիչ արգելք կայ, իրաց վիճակը պահուի, մերձաւոր արեւելքի հարազատ վայրերուն մէջ փակեցով, պարեգոտով և վերաբերուով միասին, իսկ սփիւռքի եւրոպական և այլ հեռաւոր վայրերուն մէջ՝ փոխանակ փակելով՝ պատշաճ բեղոյր մը միայն ընտրելով, և առ նուազն պարեգոտ մը ունենալով անհրաժեշտ, կլիմային համեմատ թանձր կամ թեթեւ վերնազգեստի մը հետ: Իսկ բոլորովին աշխարհիկ զգեստը անպատշաճ է ի սպառ՝ հայ հոգևորականին համար:

* * *

ԱՍԻԱՏԻԿ ԵՒ ՄՏԱՆՄԱՆ ՑՈՒՔՆԵՐ

Աստուծոյ ցանոց ճախքները անհունապիսապազան են. Հաւասիր, ունանց մեջ, Աւեստանի խիստ կողմնուն կը կառչի անենեմ առաք. ուրիշներուն մէջ՝ անոր միփքսրիչ կողմնուն. մին կը ճառապի եւ կ'արտասուէ՝ քողորեան հաւատարի առաք. ուրիշ մը կը հաւատայ անոր, դեռ զղբումին դառնութիւնը չը ճանչցած: Հոգին կը շնչի ուր կը կամի. մերթ ուժգին հով մըն է ան, որ կը ճապարէ եւ կը կոտորէ ինչ որ իր դիմը կ'նկնէ. մերթ

հաղորութեամբ լեցուն շունչ մըն է, որ սիրտնուն մինչեւ խորք կ'անցնի եւ իր սաք հեւոյլը կը հաղցնէ անթաւանդութեան սառոյցներու: Զգուշանանք անոր գնացին ճախքայ գծնիչ. քայց սա՛ գոնէ պահէնք միջեւեւիս, թէ քիստոնեական կեանքի քոյր ասիանեւուն վրայ պատախանաւուն ենք մենք մեր հաւատքին համար. վասնզի, իր խորքին մեջ, անիկա միշտ մեր կեանքին է որ կ'ախուռն ունի: Այնքան ճշմարիտ է այս կէտը որ երբ հարցնեմք ինձի թէ Ի՞նչ է Առաքեալին անաղայշ հաւատքին գաղտնիքը, պիտի խկոյն ըսէի. Ի՛նչ կեանքը:

ԷՕԺ. ՊԵՐՍԻԷ